

УДК 1 (091)

**Матвієнко І. С. – канд. філос. наук;
Юхименко А. С.
НУБіП України (Київ)**

ОБРАЗ СВІТУ: ВІД АНТИЧНОСТІ ДО НОВОГО ЧАСУ

Стаття присвячена розгляду проблеми образу світу та природи в людській свідомості та особливостей людського світосприйняття. Показано залежність успішності будь якого суспільства від особливостей світосприйняття. У даній статті розглянуто історію філософської думки від доби античності. Автори досліджують особливості розуміння взаємодії природи та світу в добу Середньовіччя, де ця проблема постає у тринітарній формі: світ, природа, Бог, а також у добу Відродження, де актуальними є утопії, як нові плани розвитку світу. Новий Час, на думку авторів, сприяє появі науки, яка охоплює весь світоглядний простір епохи.

Ключові слова: світ, людина, філософія, природа, мислення.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливим науковими чи практичними завданнями. З давніх часів люди по-різному дивились на Всесвіт, на буття людини, взаємодію живого і неживого, оскільки вони прагнули пізнати істину. Філософія, як галузь, не має чіткого визначення і обґрунтування, вона лише пропонує шляхи пошуку істини. Тому цілком логічно, що до проблеми визначення предмету філософії постійно звертаються науковці [див.: 1; 3; 5]. Переважна більшість філософів, починаючи від античності і до нашого часу пропонували своє трактування особливостей буття та взаємодії всього живого. Розглядаючи погляди філософів різних часів на проблеми природи, людини, суспільства, розмірковуючи над їх поглядами на світ, який їх оточував, над тим, як формувалося їх світосприйняття, і над тим як вони продукували свої знання, ми можемо досліджувати історію науки і філософії. Досвід попередників дозволяє сучасним науковцям і суспільствознавцям більш ґрунтовно досліджувати природу та суспільні відносини.

Аналіз досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання даної проблеми. Розгляд проблем образу світу в філософії починається, ще в роботах східних мислителів Конфуція, Лао-цзи та інших. В античності майже у кожного представника філософської думки ми зустрічаємо те чи інше бачення образу світу, хоча в нашій статті ми спираємося на ідеї Геракліта Ефеського. У Середньовіччі дуже слушні думки висловлювали Оріген та Аврелій Августин, хоча і в інших представників патристики та схоластики ми знаходимо ідеї осягнення світу та пошуків місця людини в ньому. Відродження представлене такими мислителями як Джордано Бруно, Леонардо да Вінчі, утопічними ідеями Томаса Мора, Томазо Кампанелли та Нікколо Макіавеллі. Новий час зі своїм принциповим ставленням до науки та релігії, кардинально по-новому дивиться на світ, що слідує з праць Т. Гоббса та Дж. Берклі. На сьогодні ця тема теж досліджувана, але вже менше В. Козловським, В. Івановим, В. Колотило, М. Поповичем, Н. Громовою та ін., оскільки світ і природа відходять на другий план, коли шаленими темпами розвивається наука.

Формулювання цілей статті. Провідною метою виступає спроба окреслити основні тенденції розгляду філософського усвідомлення світу та людини, тобто те, як представники античності, Середньовіччя, Відродження та Нового часу обґрунтовували існування світу та законів, які ним правлять.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Східна та західна типи філософування різняться між собою, адже для сходу важливим є традиціоналізм, коли для заходу характерним є погляд в майбутнє. Лао-цзи – філософ, який залишився в пам'яті не тільки китайців, а й всього світу. Його називають одним з Трьох Божеств Китаю. Його головне філософське вчення ґрунтується на понятті «дао», яке є першоосновою всього. Він розмірковує про те, що у світі все знаходиться у постійному русі, й при взаємозіткненні переходить у протилежність. Впорядковує все «дао», а порушення його вимог призводить до війн та катастроф. Щоб слідувати «дао» люди мають пізнати й підкоритися спокою, а також знайти в ньому самому спокій як такий. «У деяких людей буває велике бажання управляти всім світом, і вони намагаються в цьому досягнути успіху. Але я не бачу в цьому ніякої можливості. Адже світ – це вмістилище Дао – прекрасного, невразливого! І не можна управляти Ним! Хто ж, все-таки, буде прагнути до цього – напевно потерпить невдачу! У будь

Розділ третій. Філософські проблеми науки і освіти

кого є вибір: протистояти гармонійному плину буття — або дотримуватися його. Перші будуть напружуватися, вибиватися з сил і потім плакати і слабіти, а інші – цвісти в гармонії, дихати повною груддю і укріплятися. Мудра людина не прагне до влади, надмірності, розкоші та марнотратства» [6, с. 19]. Великий філософ говорить про те, що все має йти природним шляхом, тому варто повернутися до первісного життя, де не було війн, сварок, виправлень соціальних відносин людей, де щастя у гармонійному природному житті.

На протипагу Лао-цзи, Геракліт, як приклад західного типу мислення говорить нам, що все у світі швидкоплинне, одноразове, ніщо не повторюється, головне в світі боротьба, адже завдяки їй все народжується, а править цим всім Логос. Людина має з ним зв'язок рівно до того моменту поки не починає віддаватися чуттєво-тілесним втіхам й буденним речам, але відновити його можна, якщо пізнавати приховану гармонію, яка допоможе людям знайти взаєморозуміння та цілісність. Таким чином, він намагається пояснити суть речей через боротьбу протилежностей.

По-іншому на цю проблематику дивився відомий філософ та політичний діяч – Піфагор. Який споглядав світ крізь «призму математики». Відповідно до його вчення, Всесвіт – шароподібний та складається з десяти сфер, які визначені числами. Одна з сфер – Земля, яка з усіма іншими обертається навколо центра – «вартового Зевса». Таким чином, Всесвіт – об'єднання числових співвідношень, які являють порядок природи. Платон, як один з фундаментаторів античної філософії, зазначає, що світ складається з трьох частин: світ речей – змінний і не постійний, світ ідей – вічний та незмінний, а між ними математичний, зокрема математичні об'єкти. Він розділяє думку Геракліта про те, що все у Світі мінливе, з'являється й зникає, а ось світ ідей – постійний, але граничить і пізнається за допомогою, тих таки, математичних об'єктів. Цікавим є те, що він не дає обґрунтування існуванню «ідеї». Її не можна побачити чи відчути, єдиний варіант її осягнення – розум. Платон відноситься до тих філософів, які вважають, що першоосновою є душа. Душа – цариця всього, що є на небі та на землі. Керується вона радістю, турботою, розсудливістю, різними протилежностями: відвагою та страхом, любов'ю та ненавистю. Виходячи з цього «душа і тіло» – протилежності. Душа – безсмертна, така яка вселяється в «мінливу оболонку» – тіло.

Якщо порівняти античних і середньовічних філософів, то ми можемо побачити абсолютно інше бачення світу: справжній (реальний) і несправжній (не реальний). При цьому головна увага приділяється Богові, адже саме в період середньовіччя християнство утвердилось як панівна релігія. Більшість філософів у баченні світу опирались на релігійні уявлення про світ, який був створений Богом, адже по-іншому мислити вони не могли, тому що панівним було саме релігійно-християнське сприйняття. Оріген, як грецький філософ і теолог, був першим, хто системно виклав ідею християнства у філософському контексті. На думку філософа, Бог є вічний і досконалий. Вічність аргументується тим, що Бог вічно творить світи, кожен з яких має початок і кінець за його волею, але є й один унікальний, відмінний від інших світів – це наш, бо правителем в ньому є Логос, який втілений в образі людини, яка творить добро або зло. Таким чином, він знімає всю відповідальність за зло яке твориться у світі з Бога, натомість надає йому функцію спасителя людства від усього злого. «Правда, ми визнаємо, як зазначає Оріген, що Бог, дійсно, подавляє та знищує, але знищує злі помисли умов, знищує ганебні справи, знищує гріховні побажання в тому випадку, коли вселяється в розуми віруючих і коли душі, які стають сприятливими до Його Слова і премудрості, по знищенні в них всіх пороків і страстей, робить чистим і гідним Себе храмом Своїм, існуючи в них разом з Сином своїм як про це сказано (в Писанні): «Я і Отець прийдемо і обитель в нього створимо» (Ин 14:23)» [8, с. 6]. Спасіння люди можуть отримати за двох умов: якщо душа не продана сатані і творячи кращий світ. Особливість Орігенового вчення в тому, що він вважав, що все на світі може отримати спасіння, навіть сатана, якщо поверне Богові всі отримані душі.

Схоже, але частково відмінне бачення мав Августин Аврелій, який вважав, що в центрі духовності стоїть Бог, який взаємодіє зі своїми творіннями: світом та людиною. Могучість Бога полягає в тому, що йому підкорені душі і людські долі, час та простір. І якщо Бог припинив би творити, то все повернулося б туди, звідки прийшло, тобто у небуття, і тільки завдяки тому, що він підтримує те, що створив все існує. Августин вважає, що існує два царства, які творили історію людства, перше, Боже царство та царство диявола, друге, яке втілюється у державі. Ці царства боролись споконвіків і боротимуться доти, доки не настане перемога царства Божого, яка полягає у християнізації всього світу.

Світоглядні орієнтири філософії Відродження відрізняється від середньовічної філософії тим, що в центрі постає людина, не просто як творіння бога, але і як істота земного існування, саме тому філософи епохи Відродження вперше заговорили про утопічність суспільства. Немає Бога, який керує всім, а є природа, яка створила людей, і люди, які створюють все інше, від них залежить і життя, і доля.

Томас Мор – англійський філософ, який став відомим завдяки своєму баченню ідеального світу – світу в якому панує утопія. Він не опирається на Бога, як це було в Середньовіччі, а вважає, що ідеальний світ – утопічний, де немає приватної власності чи соціальних розшарувань. Всі люди мають однакові права та обов'язки, їх не розділяє, ні одяг, ні гроші, все належить всім, а не кожному окремо. Унікальна утопія тим, що тут ніхто не сидить без діла. В кожного з самого дитинства є ремесло, яким він займається. « У всіх чоловіків та жінок є одне спільне заняття – землеробство, від якого ніхто не позбавлений. Йому навчаються всі з дитинства, частково в школі шляхом засвоєння теорії, частково на найбільшчому до міста полях, куди дітей виводять нібито для гри, між тим, вони там не тільки споглядають, але і під приводом фізичних вправ також і працюють. Крім землеробства, зазначає Томас Мор, яким займаються всі, кожен вивчає якесь ремесло як спеціальне. Це зазвичай або пряжа шерсті, або вичинка льону, або ремесло муляра, чи робота по металу та деревині. Можна сказати, що крім перерахованих, немає ніякого заняття, яке могло б мати більше значення, що б було гідним згадування [див.: 7]. Основна особливість утопістів – віротерпимість, визнання потойбічного світу, але все залежить від людини. Усе в світі створюється і розвивається людиною.

Поділяв цю ж думку, і Томмазо Кампанелла, який запропонував у праці «Місто Сонця» [7], що згідно з правилами природи у людей все має бути спільним. Завдяки цьому людина стає одночасно і бідною, і багатю. Багатою від того, що вона має все, але в цей же час не має нічого. Немає суспільного розмежування і саме від цього всі щасливі, немає війн, непорозумінь. Люди можуть не гнатися за грішми, щоб випередити когось, а спрямовують час на працю і духовний розвиток. В цьому світі працюю можна насолоджуватись, адже для кожного вона найпочесніша. Не дивлячись на християнську мораль, в утопічному місті править рівність між чоловіком та жінкою. Вони однаково навчаються, працюють, проходять військову підготовку. Утопія – найкраще, що є в суспільстві, бо вона допомагає пізнати щастя життя.

Наступним представником утопічного напрямку є Ніколо Макіавеллі – філософ, який вважав, що природа створила людину. На його думку, люди однакові, і не важливо в якій країні чи на якому континенті. Людина створена природою, яка заклала в неї бажання. Людина бажає всього, але не завжди може досягти, саме це створює такі риси, як неспокій, незадоволення долею. Щоб управляти людьми потрібно знати їх бажання та прагнення. Людина не є ідеально, адже за будь якої нагоди думає про власну вигоду, випромінює ненависть через образу. Порівнюючи з двома попередніми філософами можна переконатись в тому, що їхні бачення світу та людства розділяються. Ніколо один із перших, хто розуміє і показує людство з негативної сторони.

Продовжуючи блукати стежинами епохи Відродження ми не можемо не задати видатного митця – Леонардо да Вінчі, якого прославила картина «Джоконда» та надзвичайна кількість винаходів, але він також і представник філософської еліти. Поділяючи ідеї таких філософів, як: Епікур та Геракліт, підтримуючи їх в тому, що всі речі рухаються, явища змінюються, і що це все можна пізнати. Явища природи аргументуються її законами. Все в природі біжить по колу, як вода перетворюється в пар, лід, і знову в воду. Щось вмирає, а щось народжується, і немає цього, ні початку, ні кінця.

На противагу Леонардо да Вінчі Джордано Бруно вважає, що всесвіт нескінченний і матеріальний. «Філотей. Відповідно до того висновку, в силу якого ви маєте звернути увагу, по-перше, на те, що оскільки всесвіт нескінченний і непорушний, не потрібно шукати його двигун. По-друге, нескінченні світи, які складені в ньому, такі як земля, вогонь і інші види тіл, яких називають зірками, всі рухаються в наслідок внутрішнього принципу, який є їх власна душа, зазначає Д. Бруно... і в наслідок цього даремно шукати їх зовнішній двигун» [2, с. 322]. Ми в цьому світі малесенькі частинки порівняно з планетою Земля, а вона – краплина у неосяжному просторі. Ми бачимо багато всього, що оточує нас, але в цей же час не бачимо нічого. Початком всього і основою є матеріальне начало, яке створює все. Для Джордано Бруно Богом є природа, адже вона все створює. Все поєднується протилежностями, як любов та ненависть, вони як магнітні поля, не існують одне без одного. Саме за таким принципом пізнається Світ.

Час плине, змінюються погляди на людину, суспільство, а отже, і на світ. Історично приходиться нова парадигма філософування, а саме епоха Нового часу. XVII–XVIII ст. – це період, коли політична влада вже не підпорядковувалась церковній еліті, а суспільство потребувало швидкого розвитку науки. Почали з'являтися нові уявлення про світ. Так що ж рухало філософською думкою Нового часу? Тільки нове сприйняття всього навколо і бажання розвиватись не прив'язуючись до минулого.

Видатний представник Новочасної філософії був Томас Гоббс, який вважав, що все у світі – це тіла, які рухаються. Натомість духів не існує. Рух – механічна необхідність. Людська пам'ять – це сліди від вражень, які утворені нашими почуттями. «Багата пам'ять (much memory), або пам'ять про багато речей, називається досвідом. Знову ж таки, як ми маємо уявлення лише про ті речі, пише Т.Гоббс, які ми раніше сприйняли як відчуття цілком та одразу або ті, які частково в різний час, то в першому випадку, наприклад, коли ми представляємо весь об'єкт, як він представився відчуттям, - ми маємо просте уяв-

Розділ третій. Філософські проблеми науки і освіти

лення; так як ми представляємо собі людину чи коня, яких ми бачили раніше; в другому ж випадку ми маємо складне уявлення, наприклад, коли ми від споглядання людини в один час і коня в інший час створюємо в розумі в інший час образ кентавра» [4, с. 12]. Передбачення майбутнього – це усвідомлений досвід минулого. Людина не має свободи, тому всі дії керуються відчуттями від зовнішніх сил. Рухає цим всім бажання отримати задоволення уникнувши незадоволення, яке співпадає зі злом. Ми можемо побачити, що для Гоббса філософія – це наука, яка вивчає тіло. Щодо бачення людини Томасом Гоббсом, то вона абсолютно протилежна думці Кампанелли, адже люди рівні фізично та розумово. Це їх спонукає підкорювати інших, що в свою чергу, породжує війни, чвари, соціальне розмежування. Він вважає, що люди злі істоти і несуть зло, а рятує їх лише одне – тільки розум, який вказує на те, що потрібно знайти мир і намагатись його зберегти.

Інший представник філософії Нового часу ірландський філософ Джордж Берклі. На формування світогляду мислителя вплинули думки Дж. Локка, Х. Мальбранша, П. Бейля. Він вважав, що існує лише дух, адже матеріальний світ – уявлення, яке обманює наші відчуття, а збуджує їх Бог. Створюється матерія тоді, коли людина не досягає дійсної причини суцього, вона химерна і заважає пізнати істинність. Головним є дух, адже завдяки йому ми бачимо речі, так як він сам вирішує їх показати, враховуючи при цьому закони природи. На думку Д. Берклі, тільки коли «виженеться» матерія, з нею забереться неймовірна кількість питань, суперечок, скептичних обґрунтувань. Через матерію робилось стільки нікому не потрібної і не завершеної праці, що тільки після її зникнення з очей філософів впаде пелена.

Отже, філософія – як особливий тип світогляду, який не має ні початку, ні кінця. Це теорія, яка сповнена різних переконань та протестів. Ніщо не підпорядковується нічому. Все залежить лише від періоду в якому ми її розглядаємо. Філософи – люди, які мають власне аргументоване «я» тобто свою думку, які розпрямляють крила цих думок, які є різними, і правильними, і неправильними, одночасно. Кожне бачення світу – суб'єктивне. Дане дослідження показало, що філософські погляди модернізуються з часом. З розвитком інших наук, розвивається і філософія. Адже за різними доведеннями не відомо чи існує щось, чи це лише уява, наскільки все обмежене, чи правильне те, що кажуть нам інші, чи правильні всі аксіоми та правила. Саме це намагаються довести нам філософи Нового часу.

Саме тому, образ світу, який пропонується цими мислителями не можна підвести під єдине бачення, адже західний та східний типи мислення різняться між собою. Навіть більше, коли ми говоримо про того чи іншого філософа, ми говоримо про його власний образ світу, адже не можемо з впевненістю говорити про те, що світ та його сприйняття є однаковим для всіх, хто в ньому проживає. Але ми з впевненістю можемо констатувати той факт, що світ є, а те, як ми його сприймаємо залежить від дуже багатьох чинників. І тому, досліджуючи різні періоди у філософії, ми приходимо до висновку, що всі бачення світу формуються залежно від стадії розвитку людства та спираючись на актуальні ідеї, які є панівними в той чи інший період.

Література:

1. Аристотель. Метафизика // Соч.: В 4-х т. – Т. 1. – М.: Мысль, 1976. – 550 с.
2. Бруно Д. Диалоги / ред. Р. Чернина; Худ. Н. Седельников. – Москва, 1949. – 551 с.
3. Вандышев В.Н. Философия. Коммуникация. Истина (Философские эссе): Монография. – Суми: Вид-во СумДУ, 2009. – 216 с.
4. Гоббс Т. Левиафан, или Материя, форма и власть государства церковного и гражданского / пер. с лат. и англ. Н. А. Фёдорова и А. Гутермана; ред. пер. А. Ческис, Е. М. Вейцман // Гоббс Т. Сочинения: в 2-х т. / сост., ред. изд., авт. примеч. В. В. Соколов. – М.: Мысль, 1991. Т. 2. – 736 с.
5. Делёз Ж., Гватттари Ф. Что такое философия? (пер. с фр. С.Н. Зенкина). – М.: Институт экспериментальной социологии, СПб.: Алетейя, 1998.
6. Лао цзы. Дао-Дэ-Цзин / Под ред. В. В. Антонова; Худ. М. Штиль. – Одесса: «New Atlanteans», 2008. – 60 с.
7. Мор Т., Кампанелла Т. Утопия. Місто Сонця / Пер. з лат.; вступ. слово Й. Кобова та Ю. Цимбалюка. – К.: Дніпро, 1988. – 207 с.
8. Творения Оригена, учителя Александрийского, в русском переводе. Выпуск I. «О началах». Издание Казанской духовной академии. Казань, 1899 г. Режим доступа: <http://platoakademeia.ru/index.php/ru/e-library/origen/item/411-origenes-petrov>